

Minő bámulatos siker! Ezt valóban csak az angol teheti meg, a ki kész, pénzét és idejét vallásáért és a szabad eszme terjesztéséért áldozni. Ő épen úgy becsüli vallását, mint a székely ember birtokát. Folytonosan vele foglalkozik. Különben nem érzi jól magát, vagy tán attól tart, hogy valaki eltulajdonítja. Épen mint a székelynél a család legkisebb tagjának is dolgozni kell, úgy az angol már öt éves gyermekét a templomba küldi, külön fizet érte. A vasárnapi iskolába járattja, hogy minél hamarabb alkalma lehessen az énekkarhoz csatlakozni, vagy a tanításban résztvenni. A gyülekezetnek mindenik tagja előtt külön kötelesség áll a templomra vonatkozólag.

Lássuk röviden a fiatal gyülekezet „Vasárnapi iskoláját,” mint a mely jövőjének egyedüli biztos alapját képezi.

Az apostoli szellemű Ierson ajkáról először elhangzott szavaknak oly hatása volt, hogy az ifjak közül három vagy négy azonnal gyűjteni kezdett össze gyermekeket minden valláskülönbség tekintetbe vétele nélkül. Az erkölcs szépségét, az erény tisztaságát s a vallás gyönyöreit a vasárnap reggeli órái alatt tőlük kitelhető módon, azoknak elbeszélést. Egy pár zsoltárt énekeltek. A bibliából egy szép és könnyen érthető részt felolvastak és végül egy imában hálát adtak Istennek, hogy őket, kik eddig csak tévelyegtek, oly szerencsésen összehozta.

Most már a vasárnapi iskola tanítás is rendszeresen foly az ifju lelkész vezetésé alatt. A londoni „Sunday School Association” könyvekkel ellátta. Az önkéntes tanítóknak a lelkész hetenként egyszer vagy kétszer előadást tart saját vallásos nézeteiről s a tanítás módjáról, mi által hívei számát s prédikálása sikerét biztosítja. A saját növendékeiből alakult énekkar szép éneklése az isteni tiszteletet öszhangzóvá, teljessé és magasztossá teszi.

A vasárnapi iskolai tanítók és tanulók között szerzett kellemes benyomásokról, azoknak buzgóságáról, a gyülekezet különböző viszonyairól, azoknak az erdélyi ős unitáriusok iránt tapasztalt rokonszenvéről sok érdekes adatot irhatnék le. De a levelezési rovat terjedelmét s a szives olvasó türelmét nem szeretném túlterhelni.

Levelemet azon ohajjal zárom be, vajha a mi magyar unitárius egyházunkban is, ha nem is tudunk új gyülekezeteket és templomokat egyszerre mintegy a földből elővarázsolni, mint ezt az angol buzgóság teszi, de papság és világiak karöltve működnének közre a vallás szent ügyében, karöltve tündököltetnék azon ős unitárius erényeket, melyek angol hitrokonink előtt nekünk becsülést szereztek.

Boros György.

IRODALMI ÉRTESÍTŐ.

Egyházjogtan, különös tekintettel a magyar protestáns egyház jogi viszonyaira. Irta Kovács Albert. Első füzet. Budapest, 1878. Kiadja a „magyarországi protestáns-egylet”. A protestáns theologiai könyvtár. X-ik kötet 1-ső füzete.

Örömmel ragadunk tollat jelen műnek folyóiratunk teréhez képest csak rövidre terjedhető ismertetése végett. Élvezettel olvastuk át, e 340 lapra terjedő munkát. Az 1—49-ik lapon, a bevezetésben szabatossággal tárgyalja az általános alaptételeket, minők a jog, az egyház, egyházjog, annak tudományos tárgyalása, az ily nemű ismeretek szükségessége, ezen ismeretek megszerzésének nehézségei, az egyházjogtan segédtudományai és irodalma. Az első rész (kezdetlől a reformatióig) 1. szakaszában az egyház jogi viszonyainak történelmi kifejlődését tárgyalva, teljes képét adja azon harcznak, melyet a pápaság részint az államokkal, részint a konstantinápolyi patriarchával és saját egyházi közegeivel szemben századokon keresztül vívott hatalmának minden más hatalmak fölé emelése végett. Ezen küzdelmek tárgyalása közben a magyar egyháznak ellenhatásu nagy szerepét oly terjedelmesen és szépen tünteti fel, a mint ezt ilynemű munkában még nem láttuk. A második szakaszban (a reformatiótól a jelenig) meglepő gördülékenységgel mutatja fel a pápai hatalom betetőzését egyfelől, másfelől a protestáns egyházak szervezkedési küzdelmeit, külföldön és hazánkban. A tömérdek adaton nagy könnyűséggel hatol át, ügyes fordulatokkal bebizonyítani akarva, hogy a lutheri szervezkedési alapelvek felett, mily magasan állanak a Kálvinfélék. Író arra a meggyőződésre jut, hogy a protestáns egyházaknak részint az államok, részint a római egyház duló harczáival szemben Kalvin lehetett volna megváltója, az ő szervezkedési elvei teremthették volna a prot. egyházat olyaná, mely mint egy test, helyébe lépjék a sok tekintetben megingatott rómainak a különböző államokban. Hazánk viszonyaira térve át szigorú ítéletet tart, az egész magyar prot. egyház, főleg pedig a jelenlegi tiszántuli (debreczeni) egyházkerület felett, minden erővel arra dolgozva, hogy legalább az öt ev. ref. egyházkerület egyesüljön. Az erdélyi ev. ref. egyházkerületről a fejedelmi korszakban sok tekintetben dicsőreleg emlékszik meg, mint a mely, a viszonyok kedvezésénél fogva, mintegy vezérszerepet viszen, és sok tekintetben sujtólag azért, hogy a kedvező körülményeket nem használta fel, s a fejedelmi korszak végének szomorú napjai szervezetlenül találták azt is, s csak a legujabb időben segített a bajon a kerületi közgyűlésnek, a régi zsinat és főconsistorium helyébe lett állításával, féligmeddig képviseleti alapon. Az erdélyi ágostai egyházzól nem emlékezik — valószínűleg a következő füzetre hagyva fenn. — A 179-ik lap végén az evangélikusok és reformátusok sok vita után történt különvállásáról szólva (1562—67) így folytatja: „s hogy a confusio teljes legyen: ugyanekkor lépett fel és tett hódításokat Magyarországon az unitárizmus, egyhármadik protestáns felekezet, a reformatiónak legszélső kinövése. Az unitárizmust a két protestáns felekezet nem kevésbé üldözte, mint a katolikus; azonban ez utóbbi mégis amannak szélső elveit, mint a protestántizmus természetes és szükséges következményeit tudta feltüntetni, s ez által a félénkebb kedélyűek közül

számosokat visszavitt a kath. egyházba, a nélkül, hogy az unitárizmus képes lett volna a kath. egyházból ujonczozni hiveit. Az unitárizmus fellépését méltán körülmények közé sorozhatjuk, melyek az ellenreformáció munkáját megkönnyítették, s a protestantismus hanyatlását elősegítették Magyarországon.“

Méltányoljuk az író busongását a multnak sok tévedései felett. De egy pár észrevételt mégis bátrak vagyunk tenni. Először is más kifejezést használhat vala, mint a legszélső. Servét Mihálynak a Kálvin befolyása következtében történt megégetése, s Alvinczi Györgynek, Vörösmarti Illés herczegszőlősi ev. ref. pap és társai közreműködése következtében történt kivégeztetése, ugy hisszük, nem az unitárizmus legszélső voltát, szélsőségét tanusítja. Valamint azt is határozottan állítjuk, hogy a magyar protestáns egyház szervezkedésének akadályai, az unitárizmuson kívül, saját magában voltak inkább, s hogy sokkal nagyobb baj volt a kölföldi egyetemekről haza jött presbyteriánus ref. papok fellépése, kiknek nézetei és elvei még a nagyhatalmu Geleji Katona és a szatmár-németi zsinat vasmarku szorításai között sem enyésztek el. Ugy hisszük, hogy a fennebbi két kivégzés s a nevezett zsinat körülményei „a félénkebb kedélyek közül“ sokkal többet vitt vissza a kath. egyházba, mint a „legszélső unitárizmus.“

A III-ik fejezetben a római egyházzól szólván a reformáció után a katolikus eszme tökélyre jutásának rövid történetét adja egészen a pápa világi uralmának megdőléseig (1870). A második részben szól az egyházjog forrásairól két szakaszban, a harmadik rész 1. szakaszának öt fejezetében a róm. kath. egyház alkotmányáról, s az egyház és állam közötti viszonyról.

Az egész munka nagy tanulmányról tanuskodik. A bibliai kritikát kellő méltatásban részesíti, s e tekintetben tudunkkal egyedül áll irodalmunkban. Irálya magyaros, szabatos, gördülékeny. E tekintetben aztán igazán egyedül áll jogi és politikai irodalmunkban, melyben a legtöbb magyar mű nem e tül, a nyelv szépségét tönkre tevő germanismussal van irva. Inkább a mű kezdetén vettünk észre néhány szenvedő formáju kifejezést, azután belé melegedik, s meg tud élni azok nélkül is. És ez szintén nagyérdeme. Mintául szolgálhat jogászoknak és orvosoknak. Teljes erejében és szépségében jelenik meg e műben a magyar nyelv. A legmelegebben ajánljuk mindazoknak, a kik az egyházzól fogalmat akarnak magoknak szerezni, s a kik főleg az újabb időben előtérbe lépett egyházi kérdések által érdekelve vannak. Az átolvasás nagy haszonnal és élvezettel lesz jutalmazva. D. J.

A Protestáns templom. Egyházi beszéd. Irta Szász Domokos, az erdélyi ref. egyházkerület közjegyzője. Kolozsvár. Stein J. 1878.

E beszéd, melyet a jeles szónok 1878. oct. 20-án tartott Zsobokon, buzdításul az 1876. aug. 11-én leégett templom helyett újnak építésére, az „Erdélyi Protestáns Közlöny“-ből külön lenyo-

matként jelent meg a nevezett templom felépítése javára. Az alkalomhoz kitűnően illő. Mesterileg van eltalálva a hang, melyben egy népgyülekezethez magasabb eszmékről és érdekekről szólni kell. Lelkészársainknak ép e szempontból, a nagy közönségnek pedig a nemes czélért, melyre az író kiadta, ajánljuk a fenti beszédet. Ára: 20 kr.

A magyar helyesírás elvei és szabályai. Ujabbán átvizsgálva kiadta a „Magyar tudományos Akadémia“.

Ez egy oly értékes kis füzet, melyet nem tudunk eléggé ajánlani. Mindennap tapasztaljuk, hogy édes anyanyelvünk írásában nehézségekkel kell küzdenünk, részben azért, mert jelesebb íróink is eltérőleg írnak nem egy szót és így a helyesre nézve nem tudunk eligazodni, részben pedig, mert nem veszünk magunknak elég fáradságot azt megtalálni. Az Akadémia e füzet kibocsátásával, a melyben közölt szabályokat több évre terjedő lelkiismeretes tanácskozás és vitatás után fogadta el vezérfonalúl, a helyesírás lehetőségét mindenkire nézve könnyűvé tette. Papoknak, tanítóknak és mindazoknak, a kik írni és tanítani szoktak, s szóval mindenkinek, a ki műveltségre tart igényt, az Akadémiának e kiadványát megszerezni elodázhatlan kötelessége. A füzet ára csak 10 kr.

Kapcsolatban a fennebbivel szintén melegen ajánlhatjuk néhai Gyergyai Ferencznek nyelvészeti két munkája közül a „M a g y a r o s a n“ cziműt, melyben a legtöbb lap két hasábra van osztva. Az első hasábon a rossz magyarsággal írott példák olvasmány útján összeszedve, s a másik hasábon m a g y a r o s a n kijavítva. Ugy lehet ezt tekinteni, mint a magyarul és magyarosan írás népszerű katedáját. Kiadta Kolozsvárt Stein János. Ára 50 kr.

A magyar nemzeti és a külföldi irodalom kiváló termékeinek jegyzéke. Kiadta Lampel Róbert (Wodianer F.) könyvkereskedése Budapest IV. Váci-utca 13. sz. 1879.

Az irodalom barátai e könyvjegyzékben a bel- és külföldi tudományos és szépirodalom jeles termékeinek kimutatását fogják találni. A népirodalom is jól van abban képviselve. Kívánatra a könyvjegyzék megküldetik ingyen. P.

KULÖNFÉLÉK.

Jövő évi zsinatunk iránt már is nagy érdekeltség nyilatkozik egész Kereszturkörben, melyre egyházi törvényeink értelmében e zsinattartás terhe és dicsősége esik. Nagy kérdés volt a hely iránti megállapodás, szt. mihályi és sz. kereszturi ekklezsiáink versenyzvén egymással e tekintetben. Sz.-Mihály mellett gyönyörű szép temploma, újonnan épített s a tanácskozásokra is alkalmas papi lak, valamint a Nyikó menti unitáriusok példás buzgósága és vallásossága, Sz. Keresztur mellett pedig városi jellege s így a zsinati közönség elszállásolására s megvendéglésére alkalmasabb volta, ottani középtanodánknak a tanácskozásokra használhatósága, s végre a vidékre nézve központisége s